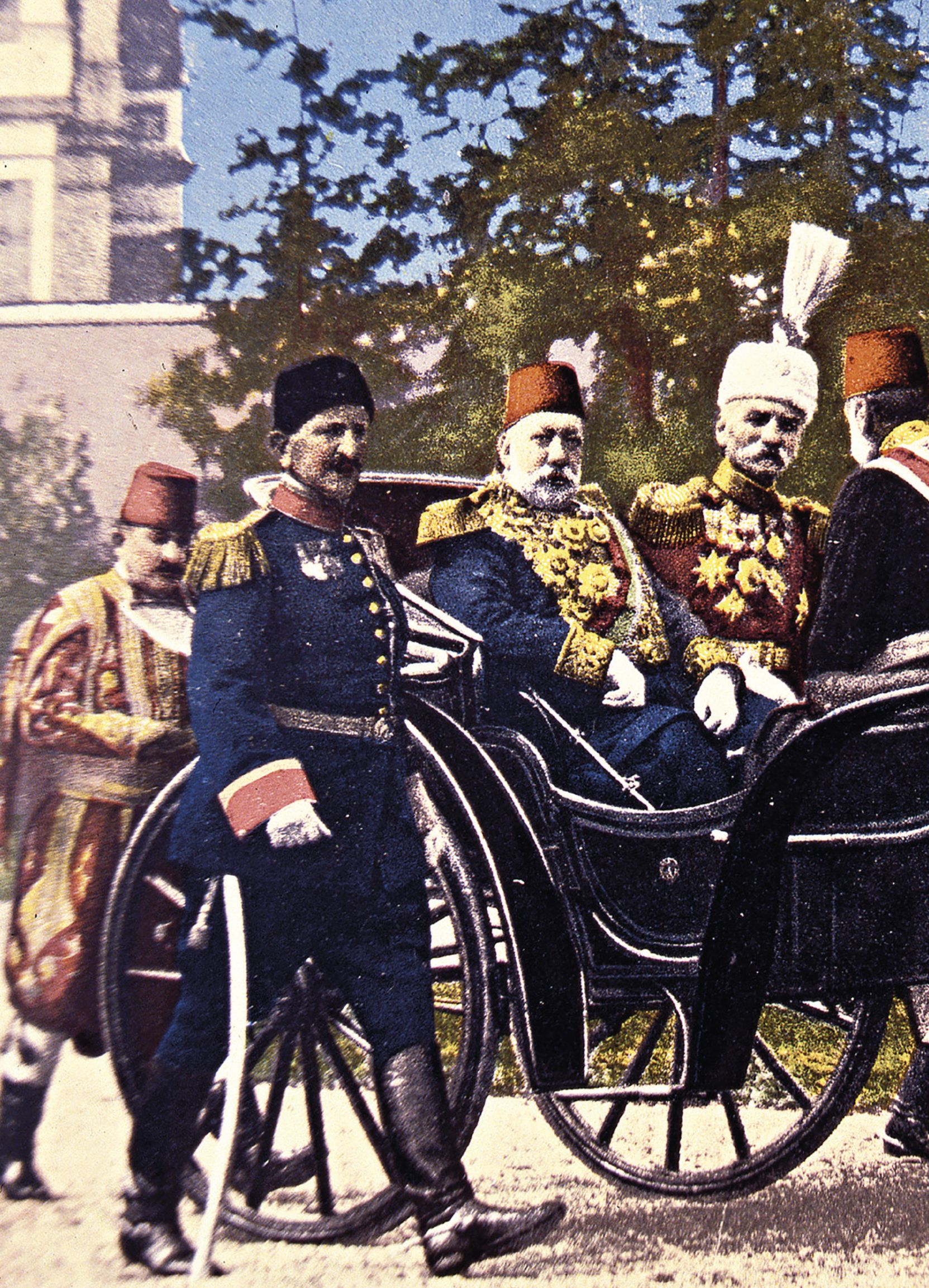

SULTAN V. MEHMED REŞAD VE DÖNEMİ

Sultan V. Mehmed Reşad Dönemi (1909-1918) Mimarî Faaliyetler

Nesrin Taşer*

Tarihler 1900'leri göstermeye başladığında Osmanlı toplumunda son derece acılı ve bir o kadar da dinamik bir dönem başlar. 600 yıllık imparatorluk, özellikle son çeyrek yüzyılı içinde siyasî, ekonomik, sosyal ve kültürel sorunlarla karşı karşıyadır.

23 Temmuz 1908, II. Meşrutiyet'in ilân edildiği ve ilk siyasî parti olarak devlet idaresinde İttihad ve Terakki'nin hâkim olduğu bir tarihtir. Yaklaşık 8 ay sonra gerçekleşen 31 Mart Vak'ası'nın ardından Sultan II. Abdülhamid tahttan indirilmiş, yerine Sultan V. Mehmed Reşad getirilmiştir.

Meclis'in açılması, Padişah'ın değişmesi, anayasal pratiklerin etkinleştirilmesi ve tüm devlet kurumlarında yeni düzenlemelere gidilmesi gibi, Osmanlı coğrafyasının siyasî ortamını biçimlendiren düşünsel yapı ve çok yönlü ilişkiler düzeni, bu sürece en başta dinamizm katan unsurlardır.

Sultan Mehmed Reşad'ın sadece dokuz yıl süren saltanatı, Batı emperyalizminin de en güçlü olduğu çalkantılı yıllardır. 1911'de Trablusgarp, 1912'de Balkan savaşlarının başlamasıyla, üst üste alınan ağır yenilgiler, toprak kayıpları ve devletten ayrılma eğilimindeki azınlıklar, bir yandan Osmanlı toplumunu karamsarlığa sürüklerken, tam da bu dönemde Alman İmparatorluğu yeni bir güç olarak Avrupa sahnesine çıkar. 1914-1918 yıllarında ise dünya, o zamana kadar yaşamış olduğu en büyük savaşı ve yıkımı görür.

İlginç olan, devletin sürekli savaşlarla, yıkımlarla geçen tüm bu kargaşalı ortamında ve kısa sayılabilecek bir zaman dilimi içinde, onlarca eseri meydana getiren mimarî üretimin aynı dinamizmle devam etmesidir.

Ele aldığımız dönemin mimarî anlayışının biçimlenmesine etki eden en önemli faktörlerden biri, kuşkusuz bu buhranlı günlerde serpiyen milliyetçilik düşüncesidir.

1789 Fransız İhtilâli'yle yayılmaya başlayan eşitlik, hürriyet, milliyetçilik, hak ve adalet kavramlarının siyasî bir karakter kazanması, çok-uluslu devletlerin çözülmesine yol açan sosyo-politik değişimlere neden olurken, bağımsızlık savaşlarının simgesi niteliğine bürünen yeni bir mimarî biçimlenme anlayışı, 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren tüm Avrupa'yı ve bir yüzyıl sonra da Osmanlı başkentini etkisi altına almıştır: Neo-klasik üslup.

1831 yılında Mimarân-ı Hassâ Teşkilâtı'nın lağvedilmesinden sonra mimarlık hizmeti, genellikle gayr-ı müslim azınlık ustaların ya da İtalyan, İngiliz ve Fransız

Abide-i Hürriyet

kökenli yabancı uyruklu mimarların eline geçmiştir.¹ 1882 yılında Osman Hamdi Bey'in girişimleriyle Sanâyi-i Nefîse Mektebi, 1884 yılında Hendese-i Mülkiye Mektebi kurulmuştur. Bu okullarda mimarlık ve mühendislik dersleri veren Avrupalı ve Levanten mimarların başında, Osmanlı'da Neo-klasik mimarî üslûbun kuramsal anlamda ilk temsilcilerinden sayılan Fransız Mimar Aleksandre Vallaury ile Prusyalı meslektaş August Jasmund (August Carl Friedrich Jasmund) gelmektedir.²

Vallaury, İstanbul Arkeoloji Müzesi binasını (1907), müzede sergilenen *Ağlayan Kadınlar Lahdi*'nin bir benzeri olarak tasarlamıştır. Yine, Vallaury'nin tasarladığı Cağaloğlu'ndaki Düyûn-u Umûmiye (Kamu Borçları) İdaresi binası (İstanbul Erkek Lisesi, günümüzde İstanbul Lisesi, 1897-1899), gerek simetrik plan şeması ve boyutları, gerekse cesaretli çıkmalar sergileyen cephesiyle Neo-klasik üslûbun yerli bazı özelliklerini taşıyan Osmanlı'daki en erken örneklerden biri olarak kabul edilmektedir.³ Prof. Jasmund'un Osmanlı mimarîsini inceleyip etkisinde kalarak seçmeci bir anlayışla tasarladığı Sirkeci Garı'nın (1889-1890) cephe elemanlarında ve sütun başlıklarında, Arap-Mağrip mimarîsinde görülen mimarî kalıpları kullanarak Doğu ve İslâm ruhunu yansıtmaya kaygısı dikkati çekmektedir.⁴

Mühendis mektebi ile akademide yabancı mimarlardan ilk formel eğitimi alan ve eğitimlerinin bir bölümünü yurtdışında tamamlayarak kendi birikimleriyle pekiştiren dönemin genç mimarları Mimar Kemaleddin ve Vedat Tek, zamanın siyasetine ve milliyetçi ruhuna uygun yeni üslûba öncülük ederler. Belli bir kurumsal yapı içinde, Osmanlı mimarîsine uyarlamaya çalıştıkları Neo-klasik üslûbu, meslekî teşkilat yapılanmasını da oluşturarak, II. Meşrutiyet döneminden itibaren önce İstanbul'da uygulayacak, Cumhuriyet'in ilk yıllarında başkentin el değiştirmesiyle Ankara'ya taşıyıp geliştireceklerdir. Ayrıca, İzmir, Konya, Edirne ve Kastamonu illerinde de hükümet konakları, ticari işletmeler, okullar vb yapı türleri inşa ederek, Neo-klasik Türk üslûbunun yerleşmesini sağlayacaklardır.⁵ Onların yolunu takip eden Mimar Muzaffer, Arif Hikmet Koyunoğlu, Mimar Halim, Ahmet Kemal, Tahsin Sermet, Ali Talat, Falih Ülkü, Mehmet Nihat ve İtalyan mimar Guilio Mongeri gibi pek çok isim, Osmanlı döneminin özelliklerini bulundukları dönemle harmanlayarak özgün çözümler üretmeye devam edeceklerdir.⁶

Bu yeni mimarların eklektik (seçmeci) bir anlayışla ele aldıkları eserlere kısaca yer verilecek olan makalede, mimarî kişilikleri, yapısal faaliyetleri ve üslûp anlayışlarına dair değerlendirmeler yapılacaktır.

Sultan V. Mehmed Reşad

Osmanlı Devleti'nin 35. padişahı ve 114. İslâm halifesi olan Sultan V. Mehmed Reşad, 2 Kasım 1844 tarihinde, Eski Çırağan Sarayı'nda dünyaya gelmiştir.⁷ 18 oğlu, 24 kızı olan Sultan Abdülmecid'in yaş sırasına göre üçüncü oğludur. Annesi Gülcemâl Kadınefendi'yi henüz yedi yaşında, babasını on yedi yaşında veremden kaybeder. 1872 yılında 28 yaşında iken Kâmres Başkadınefendi ile evlenir.⁸ Dürriaden, Mihrengiz, Nazperver ve Dilfirib kadınefendiler diğer eşleridir. Şehzadeleri Mehmed Ziyaeddin, Mahmud Necmeddin ve Ömer Hilmi efendilerden sonra tek kızı Refia, 1888 yılında, doğduğu gün ölür.⁹

Sultan Mehmed Reşad, amcası Sultan Abdülaziz'in 15 yıl, büyük kardeşleri Sultan V. Murad'ın üç ay ve Sultan II. Abdülhamid'in 33 yıl süren saltanatlarının ardından, 27 Nisan 1909 tarihinde 65 yaşında iken tahta çıkar.

Osmanlı padişahları arasında veliahdlık dönemini en uzun süre yaşamış olan Sultan Mehmed Reşad, Sultan II. Abdülhamid'in 1909 yılında hal' edilmesine kadar Dolmabahçe Sarayı'nın Veliahd Dairesi'nde ikâmet eder.¹⁰

Tahta çıktıktan sonra Dolmabahçe Sarayı'na geçen Padişah, çalışmalarında ve devlet erkânı ile görüşmelerinde zaman zaman Yıldız Sarayı Küçük Mâbeyn Dairesi'ni de kullanır.¹¹ Saltanatının hastalıkla geçen son yıllarını Küçük Mâbeyn'in karşısındaki Hünkâr Sofası Daire-i Hümayûnda geçirir ve 3 Temmuz 1918 tarihinde burada vefat eder.¹²

İstanbul'da ölen padişahların sonuncusu olan Sultan Mehmed Reşad'ın cenazesi, Topkapı Sarayı'nda görkemli bir törenin ardından denizden Eyüp'e götürülerek sağlığında yaptırdığı türbesine gömülür.¹³

Mimarî Faaliyetler

Sultan V. Mehmed Reşad'ın tahta çıkmasının ardından ilk icraatlarından biri, 1877-1909 yılları arasında kullanılmadığı için epeyce harap ve bakımsız durumda kalan Dolmabahçe Sarayı'nda geniş çaplı bir bakım ve onarım çalışmasını başlatması olur. 27 Nisan 1909 (R.14 Nisan 1325) tarihinde Sermimâr-ı Hazret-i Şehriyârî (saray başmimarı) olarak atanan Mimar Vedat Tek Dolmabahçe Sarayı için yeni düzenlemelerin yanı sıra, yirmi sarayın tümünden ve ilâve binaların inşâsından da sorumlu olur.¹⁴

Vedat Bey, 1888 yılında gittiği Paris'te mühendislik, resim ve mimarî dersleri almış, 1898 yılında İstanbul'a döndüğünde ilk iş olarak arkadaşı Heykeltıraş İhsan Bey için Üsküdar Paşalimanı'nda bir yalı projesi hazırlamıştır.¹⁵ 13 Nisan 1899 tarihinde Sanâyi-i Nefise Mektebi'nde sanat tarihi hocalığına başlayan mimar, aynı yılın Haziran ayında, Cemil (Topuzlu) Paşa'nın İstanbul Şehremini olduğu dönemde Şehremaneti Hey'et-i Fennîye'ye (İmar Müdürlüğü) atanmıştır.¹⁶ Vedat Bey'in anıtsal nitelikte hazırladığı ilk projesi Kastamonu Hükümet Konağı'dır. 1898-1901 yıllarında inşâ edilen binada, sonraki eserlerinde de sıkça başvurduğu Osmanlı klasik mimarî unsurlar seçilebilmektedir.¹⁷ Sultan II. Abdülhamid'in tahta çıkışının 25. sene-i devriyesi için İzmit'te 1902-1903 yıllarında yaptırılan Saat Kulesi de Vedat Bey'in tasarladığı anıtsal yapılardan biridir.¹⁸ Mimarın bir başka tasarımı 1903-1908 yıllarına tarihlenen, Osmanlı Devleti'nin tapu ve kadastro defterlerinin arşivlendiği, Sultanahmed'deki Defter-i Hâkanî binasıdır. 1903 yılında Posta ve Telgraf Nezareti mimarlığına atanan Vedat Bey, aynı yıl Sirkeci'deki Posta ve Telgraf Nezareti (bugünkü Büyük Postane) binasının yapımını üstlenmiş, binayı 1909 yılında tamamlamıştır.¹⁹ Binanın ön cephesindeki sivri kemerler, mukarnaslı sütun başlıkları, kemer alınlıklarına yerleştirilen çini motifleri, palmet ve rumîler, kûfi yazı bordürleri, iki renkli taş işçiliği

Posta ve Telgraf Nezareti binası

ve çini panolar geçmişe yönelik özellikleri yansıtmaktadır.²⁰ Posta ve Telgraf Nezareti binasına bağlı olarak 1909 yılında inşâ edilen ve yapımında mimar Muzaffer Bey'in de katkılarının bulunduğu Hobyar Mescidi (Büyük Postahane Câmii)²¹ ise, sekizgen planı, dilimli soğan kubbeyi andıran üst örtüsü ve geniş saçaklarıyla klasik câmi kalıplarının dışında, yeni bir deneme olarak karşımıza çıkmaktadır.²²

Şehzade Ziyaeddin Efendi Köşkü (Sokullu Köşkü): Sultan Mehmed Reşad, Başkadınefendisi Kâmrres Hanım için 1909 yılında Vedat Bey'e yazlık bir köşk inşâ ettirir. Tarihî Haydarpaşa Çayırı'nın içinde yer alan köşkü Kâmrres Hanım, 1910 yılında büyük oğlu Mehmed Ziyaeddin Efendi'ye hediye eder. İlk zamanlar sadece yaz aylarını burada geçiren Ziyaeddin Efendi, Sultan Mehmed Reşad'ın 1918 yılında ölümünden sonra, tüm ailesiyle birlikte köşke yerleşir.²³ 1924 yılında ülkeyi terk etmek zorunda kalınca, köşkü damadı İhsan Sokullu'nun babasına düşük bir ücretle satar. 1938 yılında Şehzade Ziyaeddin'in İskenderiye'de ölümü üzerine köşk el değiştirir.²⁴

Günümüzde Ayrılıkçeşmesi, Koşuyolu ve Acıbadem arasında, yüksek apartmanların ortasında sıkışıp kalmış olan bina, köşkün harem kısmıdır. Orijinalde büyük bir araziye yayılan yapılar grubundan Selâmlık ve yâveran daireleri ile ahırları, mutfak ve personel binaları günümüze gelememiştir. Harem dairesi, kâgir giriş kat üzerine kurulmuş üç kat ve çatı katı olmak üzere toplam beş katlı, ahşap bir binadır. Dışarıdan merdivenle geçilen birinci katta, salonun karşısından başlayan çift merdiven bir sahanlıkta birleşerek tek merdivenle ikinci kata çıkar.²⁵ Giriş katta hizmetkârlara ayrılan odalarla birlikte konakta toplam 53 oda, on tuvalet-hamam, beş salon ve beş balkon bulunmaktadır.²⁶

1909'un Mart ayında, vakıf kurumlarından sorumlu Evkaf-ı Hümayûn Nezâretî'nin başına İttihad ve Terakki örgütü üyelerinden Hamadezâde Halil Hamdi Paşa getirilir.²⁷ Halil Paşa nezareti yeniden örgütlerken, vakıf yapılarının onarım işi için İnşaat ve Tamirat Heyet-i Fenniyesi'ni kurar ve müdürlüğün başına 14 Mayıs 1909 (R.1 Mayıs 1325) tarihinde Mimar Kemaleddin Bey'i atar.²⁸ Kemaleddin Bey'in de

Şehzade Ziyaeddin Efendi
Köşkü (Sokullu Köşkü)

bu yıldan itibaren mimarlık açısından en verimli dönemi başlar. Onarım çalışmaları II. Meşrutiyet yılları boyunca sürer. Aralarında Sultanahmed, Fatih, Ayasofya, Yeni Câmiî'nin de bulunduğu önemli eski külliyeleer ile daha birçok küçük câmi ve mes-cit onarılır. Zamanla “Kemaleddin Okulu” olarak bilinen yapıya dönüşen büro, yeni mimar, mühendis ve yapı ustasının yetişmesini sağlar.²⁹

Kemaleddin Bey, 1895 yılında mimarlık eğitimi için Berlin'e gönderilmiş, İs-tanbul'a dönüşünde Hendese-i Mülkiye'deki görevine devam etmiş ve 1901 yılında Harbiye Nezareti Ebniye-i Askeriye Mimarlığı'na atanmıştır.³⁰ Meslekî örgütlenme ve kurumsallaşma çabalarında aktif rol oynayan mimar, Eylül 1908'de (Eylül 1324) “Osmanlı Mimar ve Mühendis Cemiyeti” adıyla, ilk mimarlık örgütünü de resmen kurmuştur.³¹ O tarihte henüz 11'i mimar 21 üyesi bulunan cemiyetin, kuruluşundan bir yıl sonra 15'i mimar olmak üzere toplam 48 üyesi vardır.³²

Yeşilköy Mecidiye Câmiî: 1909 yılında Sultan Mehmed Reşad, Kemaleddin Bey'e babasının adına ithafen Yeşilköy'de, Mecidiye Câmiî'ni yaptırır. Câmi, üzeri tek kub-beyle örtülü kare planlı bir harim bölümü ile son cemaat yerinde dikdörtgen biçimli bir mekândan oluşur.³³ Yapı, bu haliyle Osmanlı'nın erken dönem tek kubbeli kübik mescitlerinin geleneksel plan şemasını yaşatmakla birlikte, son cemaat yerinin iki katlı biçimlenmesi özgün bir yaklaşım sergilemektedir.³⁴

Bu sırada, Ayasofya'nın doğusunda Sultanahmed Câmiî yönünde bulunan eski Darülfünûn binasında³⁵ çalışmalarını sürdürmekte olan Meclis-i Mebûsan için, bi-nanın yetersizliğinden yakınan Meclis Reisi Ahmed Rıza Bey, Sultan V. Murad'ın ve-fatından sonra kullanılmayan Çırağan Sarayı'nın (1863-1871) tahsis edilmesini talep eder.³⁶ Sultan Mehmed Reşad buna pek razı olmamakla birlikte, Ahmed Rıza Bey'in oldubittiye getirmek için gazetelere Padişah'ın Çırağan Sarayı'nı millet meclisine ih-san buyurduğunu bildirmesi üzerine kabul etmek zorunda kalır.³⁷ Sarayda Meclis oturumlarına uygun olacak şekilde bazı düzenlemeler yaptırılır. İç dekorasyonu için Yıldız Sarayı'ndan vazolar ve tablolar getirtilir. Alt katındaki odalardan biri mescide çevrilir, abdesthaneler yapılır.³⁸ Sarayın iç bölümleri Meclis toplantıları için değış-tirilir: Üst katta, denize nazır kuzeydeki büyük salona Padişah için bir taht yerleştirilir. Orta salon Meclis-i Mebûsan'a, güney yöndeki salon ise Meclis-i Âyan dairelerine ayrılır ve çeşitli odalar encümenlere tahsis edilir.³⁹

Meclis ikinci dönemine 2 Kasım 1909 tarihinde Çırağan Sarayı'nda başlar.⁴⁰ Ancak Meclis'in açılma-sından 64 gün sonra, 6 Ocak 1910 tarihinde saray, içindeki eşyalarıyla birlikte yanıp kül olur.⁴¹ Meclis bu yangından sonra, günümüzde Mimar Sinan Gü-zel Sanatlar Fakültesi olarak kullanılan Fındıklı'daki Çifte Saraylar'a (Cemile ve Münire Sultan sarayları, 1856-1859) taşınır. Halid Ziya Bey (Uşaklıgil), *Sa-ray ve Ötesi*'nde, Sultan Mehmed Reşad'ın Çırağan Sarayı yangınına “vukûuna zaten intizar edilen bir hadise kabilinden telâkki ettiğini, fazla bir teessür göstermediğini” anlatır.⁴²

Meclis-i Mebûsan'ın çalışmalarını yürüttüğü eski Dârü'l-fünûn binası

26 Nisan 1910 tarihinde bir başka yangının enkazı kaldırılır. Sur dışında kalan Yenikapı Mevlevihânesi'nin müdavimi olan Sultan Mehmed Reşad, 1903 yangınında kütüphanesi küle dönen Mevlevihâne'yi yeni baştan tamir ettirir.⁴³ Onarım işlerini Kemaleddin Bey'in üstlendiği bina, bu kez Neo-klasik Türk üslûbunda yapılırken, yanına bir minare ile aynı üslûpta merkezî planlı Mehmed Reşad Câmii eklenir.⁴⁴ Onarım sonrasında Mevlevihâne'nin, Mirâciye okunarak açılmasını isteyen Padişah, Heyet-i Vükelâ ile buradaki törende bulunur.⁴⁵

Reşadiye Numune Mektebi: Sultan Mehmed Reşad Haliç kıyısında, Eyüp Câmii'nin arka kesiminde, Kemaleddin Bey'e bir de mektep yaptırır. İnşâsı 1910 yılında tamamlanarak "Reşadiye Numune Mektebi"⁴⁶ adıyla eğitime açılan ve bugün halen okul olarak faaliyet gösteren binanın kubbesi Neo-klasik Türk üslûbuna özgü yapım detaylarından biri olmakla birlikte, klasik Osmanlı kubbelerine benzememektedir. Mimarın amacı, kendi zamanının gereklerine ve malzemelerine göre biçimlenmiş olan eski eserleri taklit etmek değil, yapıları artık daha farklı yapı malzemeleriyle ve kullanım amaçlarıyla uyumlu şekilde biçimlendirmektir.⁴⁷

Mısır Apartmanı: 1910 yılının önemli imar faaliyetlerinden biri de, II. Meşrutîyet'in son yıllarında Osmanlı Devleti'nde sadrazamlık yapmış olan Said Halim Paşa'nın kardeşi Mısırlı Abbas Halim Paşa'nın, Ermeni mimar Hovsep Aznavur'a yaptırdığı evdir. Beyoğlu, İstiklal Caddesi üzerinde, altı katlı olarak tasarlanan bina, daha sonra Abbas Halim Paşa'nın vârislerince apartmana dönüştürülerek "Mısır Apartmanı" adını alır. Bugün çatıdan sonraki teraslı iki kat sonradan eklenmiştir.⁴⁸

Mısır Apartmanı

22 Aralık 1910 (H.19 Zilhicce 1328) tarihinde Evkaf Nezareti'ne Ürgüplü Hayri Efendi'nin atanmasıyla birlikte,⁴⁹ çeşitli uzmanlık dallarından alınan teknisyenlerle İnşaat ve Tamirat Heyet-i Fenniyesi'nin kadroları genişletilir. Kemaleddin Bey, vakıf gelirlerinin arttırılması amacıyla yaptırılması düşünülen çok sayıda yeni yapı için yoğun bir mimarî tasarım eylemine girer. Ayrıca, hem Sanâyi-i Nefîse Mektebi'nde hem de Prof. Jasmund'un Hendese-i Mülkiye Mektebi'nden ayrılmasından sonra burada mimarlık dersleri vermeye başlayan Kemaleddin Bey'in, eserlerinin önemli bir bölümünü 1910-1911 yıllarında tasarladığı anlaşılmaktadır.⁵⁰

Kemaleddin Bey, aynı yıllarda Sultan Mehmed Reşad Mekteb-i Mescidi'nin⁵¹ ve Eyüp Reşadiye Mekteb-i İbtidâî'nin (Ebussud Ortaokulu) tasarımını yapar; yapım ve onarım işlerini yürütür. 1911 yılı içinde, Vakıfların yaptırmayı düşündüğü yedi adet büyük iş hanının tasarımlarını gerçekleştirir.⁵²

Çırağan Sarayı yangınından bir yıl sonra, 6 Şubat 1911 gecesi Bâbiâlî yangını meydana gelir.⁵³ Daha önce çeşitli tarihlerde kısmen veya tamamen yangınların vukû bulduğu Bâbiâlî'nin bu kez orta kısmı tutuşmuş; iki yandaki Sadâret ve Hâriciye Nezareti daireleri kurtularak Şûrâ-yı Devlet ve Dâhiliye Nezareti ile Sadâret dairesinin bir kısım kalemleri yanmıştır.⁵⁴

Beyoğlu Kamer Hatun Câmii: 1514 yılında Kanuni Sultan Süleyman'ın sultanesi Kamer Hatun tarafından yaptırılan ve 1870 yılında Beyoğlu yangınında tahrip olan câmi, Tarlabası Caddesi'nin Vakıflar Müdürlüğü tarafından istimlakı sırasında diğer binalar yıkılınca ortaya çıkmıştır. Kemaleddin Bey tarafından 1911 yılında kesme taştan yeniden inşâ edilen câmi, beş sahnalı bir harim ile üç açıklıklı son cemaat yerinden oluşmaktadır. Harim bölümünün iki yanında mahfiller yer alır. Üst katta üç adet sivri kemerli pencere, alt katlarda ise üç adet dikdörtgen pencere bulunur. Dış cephesinde pencerelerin etrafı turkuaz renkli çinilerle kaplı olan binanın çatısı mukarnaslı bir saçakla gizlenmiştir. Minaresi ise, düzgün kesme taştan tek şerefeli olarak inşâ edilmiştir.⁵⁵

Abide-i Hürriyet (Hürriyet-i Ebediye): Şişli'nin kuzeybatı kesiminde Kâğıthane vadisine hâkim konumda bulunan "Hürriyet-i Ebediye" tepesinin üzerinde yer alan anıt, yakın tarihimizde "31 Mart Vak'ası" olarak bilinen ayaklanmanın bastırılması sırasında hayatını kaybedenlerin hâtırasını canlı tutmak maksadıyla anıt-mezar olarak yaptırılır.⁵⁶

Meşrutiyet güçleriyle monarşi rejimi savunucularını karşı karşıya getiren, 13 Nisan 1909 (R.31 Mart 1325) tarihli vak'anın ardından, "Hürriyet Şehidi" ilân edilen askerlerin toprağa verildiği yere bir de anıt yapılması konusu gündeme gelir. Yapılacak anıt için, Sultan Mehmed Reşad'ın himayesinde çalışan bir komisyon oluşturulur.⁵⁷

Söz konusu anıt için düzenlenen proje yarışmasına Başmimar Vedat Bey (1873-1842), Kemaleddin Bey (1870-1927), Rum mimar Konstantinos Kiriakidis Efendi (1881-1942), Sanâyi-i Nefîse Mektebi Müdürü Aleksandre Vallauri (1850-1921) gibi dönemin önde gelen mimarları katılırlar. Komisyonun tetkikine sunulan projeler arasında, dönemin tanınmış mimarlarından Muzaffer Bey'in (1881-1921) tasarımını seçilir.⁵⁸

Muzaffer Bey, Hendese-i Mülkiye Mektebi'nde öğrenim hayatına devam ederken; Sirkeci'deki Büyük Postane'nin yapımında Vedat Bey'le birlikte çalışmış, II. Meşrutiyet'in ardından Posta ve Telgraf Nazırlığı'na atanmıştır.⁵⁹

31 Mart Vak'ası'nın ardından, Meşrutiyet'in ilânının (İyd-i Ekber-i Milli) ilk yıldönümü olan 23 Temmuz 1909 (R.10 Temmuz 1325) tarihinde temelleri atılan anıtın açılışı, iki yıl sonra 23 Temmuz 1911 (R.10 Temmuz 1327) günü Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın hazır bulunduğu bir törenle yapılır.⁶⁰

Havaya atış yapan bir top namlusu biçiminde tasarlanan anıt, bezemeli altıgen kaide üzerinde yükselir. Kaideye, köşeleri pahlanmış üçgen bir zeminden merdivenlerle ulaşılır. Namlunun ön yüzünde bir can simidi, gemi çıpası, süngülü tüfekler ve dalgalanan bayrak motiflerinden oluşan, ordu ve donanmayı temsil eden alâmetler bronz plaka üzerine işlenmiştir. Kaidenin, merdivenleri karşılayan cephelerine, her biri bir şehidin adını taşıyan altıgen mühürler işlenmiştir. Doğu (ön) cephede Sultan Mehmed Reşad'ın altın ve gümüş tuğrası ile anıtın resmi, kuzey cephede "Târîhi İstirdâdı Hürriyet 10 Temmuz 1324" ve güney cephede "Timsâli Meşrutiyet 11 Temmuz 1325" yazıları bulunan madalyalar hakkedilmiştir. Kuzey ve güney cephelerin alt bölümlerine, anıtın altındaki bodrum kata ışık sağlayan bezemeli ızgaralar yerleştirilmiştir.⁶¹

Tamamen mermerden inşâ edilen anıtın bodrum kısmı, yapının kalın temel duvarlarının arası boş bırakılarak oluşturulmuştur. İçeriden vitray bir kubbeyle örtülü üçgen planlı mekân, bir mihrap ile şehitlerin lahitlerinin burada bulunması nedeniyle bir türbe odası veya mescit niteliğindedir. Duvarlar ve payelerde mermer üzerine işlenmiş âyetler görülür. Bu yazılar Mızıka-i Hümayûn imamı Hasan Sabri Efendi'nin hattıdır. Bu kısma, anıtın doğu tarafında alınlığında "Makbere-i Şühedâ-i Hürriyet" yazılı bronz kanatlı bir kapıyla açılan, tonoz örtülü merdivenden geçilmektedir. Giriş cephesine eklenen basamaklarla giriş kapısı sırtının bir kürsü veya minber gibi kullanılması da sağlanmış, bu özelliğiyle eski Türk türbelerinin üst katlarındaki açık hava namazgâhı gibi düşünülmüştür.⁶²

Neo-klasik Türk üslubunun örneklerinden olan eser, II. Meşrutiyet döneminin ilk anıtı olmasının yanı sıra, pâyetahatta inşâ edilmiş "ilk ulusal anıt" olma özelliğini taşır.

Sonraki yıllarda anıt ve çevresindeki alan, bazı II. Meşrutiyet ve İttihad ve Terakki hareketi önde gelenlerinin defnedildiği bir anıt mezarlığa dönüştürülmüştür. Bu alana defnedilen diğer kişiler şöyledir: Sadrazam Mahmud Şevket Paşa (1856-1913), Sadrazam Talat Paşa (1874-1921), Milletvekili Atıf Kamçıl (1884-1947), Sadrazam Mithat Paşa (1822-1884), Milletvekili Eyüp Sabri Akgöl (1884-1953), Mithat Şükrü Bleda (1874-1956), Harbiye Nazırı Enver Paşa (1881-1922).

Sultan Mehmed Reşad, 1910-1912 yılları arasında sarayın yeniden kullanıma uygun hale getirilmesiyle, Sultan II. Abdülhamid'in ikâmet ve yönetim merkezi olan Yıldız Sarayı'ndan ayrılıp babası Abdülmecid'in yaptırdığı Dolmabahçe Sarayı'na yerleşir.⁶³

1 Abide-i Hürriyet

2 Mahmud Şevket Paşa
Türbesi

3 Bebek Câmii

1

Mahmud Şevket Paşa Türbesi: 31 Mart Vak'ası ve II. Meşrutiyet'in ilânı gibi olaylarda aktif roller üstlenen Sadrazam Mahmud Şevket Paşa, 11 Haziran 1913 (R. 29 Mayıs 1329) günü, Bâbıâlî yolunda uğradığı bir suikast sonucu hayatını kaybeder.⁶⁴ Türbesi, II. Meşrutiyet'in simgesi durumunda olan Abide-i Hürriyet'in yanına bağimsız olarak yapılır.

Kemaleddin Bey tarafından tasarlanan türbe, tamamen mermerden inşa edilmiştir. İki basamak kaide üzerinde yükselen kare planlı türbenin ana mekânına, üç yönden beşer basamakla çıkılmaktadır. Lahdin bulunduğu ana mekân, iki yeşil *porfir* ve iki ağır payeye dayanan içten onikigen kasnaklı hafif soğan kubbeye örtülüdür. Kubbe kasnağı duvarında, prizmatik baklavalı bir kuşak bulunmaktadır.⁶⁵ Kubbenin bir taraftan yarım kubbeye genişletilmiş olması yeni bir denemedir. Ana mekân üç yana birer sivri kemerle açılmaktadır. Kemer açıklıklarının yanlarına ağırlık kulesi şeklinde mermerler yerleştirilmiştir.⁶⁶ Yarım kubbeli kısmın alt yapısı beşgen formda olup, birer arayla üç sivri kemerli pencere açılmıştır. Osmanlı sanatının belirgin süsleme motifleri olan mukarnas ve baklava yaygın olarak burada da kullanılmıştır. Pencerelerin üstünde bir yazı kuşağı yarım kubbeli mekânı dıştan dolaşmaktadır.⁶⁷

Bu sırada Kemaleddin Bey, İstanbul ve Anadolu'nun çeşitli kentlerinde çok sayıda proje üretmeye ve okul, câmi, vb yapı tasarımlarını gerçekleştirmeye devam eder.⁶⁸

Bebek Câmii: Bebek-Rumelihisarı yolunun deniz sahilinde yer alan Bebek Câmii de Kemaleddin Bey'in tasarımıdır. İlk olarak, Sultan III. Ahmed için inşa edilen Bebek Kasrı (Hümâyûn-u Âbâd Kasrı)'nın yanına kurulan Bebek Câmii, Evkaf Nazırı Mustafa Hayri Efendi tarafından yıktırılarak bugünkü câmi yaptırılır. H.1138 (1726) tarihli kitâbesi son cemaat yerinin orta kemeri üzerindedir.⁶⁹

Kare planlı harim kısmı ile üç bölümlü son cemaat yeri revakından oluşan câmi, kesme küfeki taşından inşa edilmiştir.⁷⁰ Harim, dört duvar üzerine oturtulmuş yüksek bir kasnak üstünde, kubbeye örtülmüştür. Üç tane si ön, ikisi yan cephelere bakan beş sivri kemere destek teşkil eden payelerle teşkilatlandırılmış olan son cemaat yeri revakının üzerini, üç küçük kubbe örtmektedir. Bu bölüm son yıllarda kapalı bir mekân haline getirilmiştir.

2

3

Kemerli bir kapıdan girilen harimin üstü ise dört yönde sekiz payandayla desteklenen kubbeyle örtülmüştür. Kubbeğe geçiş elemanları tromptur. Câminin, ikisi kuzey, ikisi güney ve birer tanesi de yan duvarlarda olmak üzere altı tane büyük penceresi vardır. Bunların üstünde, ortadaki uzun, iki yanındaki köşe üst kısımları kemerli pencereler çok sayıda pencere haremı aydınlatmaktadır. Mermer mihrabı mukarnas kavsaralı olup, bitkisel motifli kalem işleriyle bezenmiştir. Ahşap parmaklıklarla sınırlanmış olan müezzin mahfilinin doğu tarafından yine ahşap bir merdivenle çıkılır. Son cemaat yerinin kuzeybatısında bitişik olan taş minaresi yüksek kaideli ve çokgen gövdeli olup şerefesinin altı üç sıra mukarnaslıdır.⁷¹

Bostancı İstasyon (Kuloğlu) Câmii: Kemaleddin Bey'in aynı yıl içinde yaptığı câmilerden diğeri, 1913 yılında Bostancı Tren İstasyonu yakınında, Bostancı Dere-si'nin iki yanındaki geniş arazi üzerinde yer alır. Harim kısmı kare planlı olan câmi, tek kubbeli olup, kubbesinin dört ağırlık kulesi vardır. Harime göre daha geniş tutulmuş olan dikdörtgen planlı bir son cemaat yeri üç bölümlüdür. Tek şerefeli minareye sahip olan yapının bahçesinde bir de mektep ve şadırvan yer alır.⁷²

1913'te Vedat Bey, sonraları Kuruçeşme'deki köşkünü tasarlayacağı Enver Paşa tarafından Harbiye Nezareti başmimarlığına atanır ve bu görevini üç yıl sürdürür.⁷³ Bu görevi sırasında hazırladığı Veliefendi Hipodromu ve buna bağlı ek birimlerin inşası ile ilgili projeleri, savaş nedeniyle gerçekleşemez.⁷⁴

Vedat Tek Konağı: Nişantaşı'nda Vedat Bey'in ikinci ikâmetgâhıdır. Zemin kat ve teras katı ile birlikte 4 katlı bina, kesme taştan inşa edilmiştir Giriş cephesinde 3 adet sivri kemerli pencere yer almaktadır. Girişin üstünde büyük bir rozet pencere, bunun üstünde de, korkuluklu küçük bir pencere yer almaktadır. Yapının en belirgin kısmı, mermer korkuluklarında baklava dilimi motifleri olan balkonlarıdır. Pencere-lerin kemer alınlıklarında özel desenli çiniler dikkati çekmektedir.

Vedat Tek Konağı

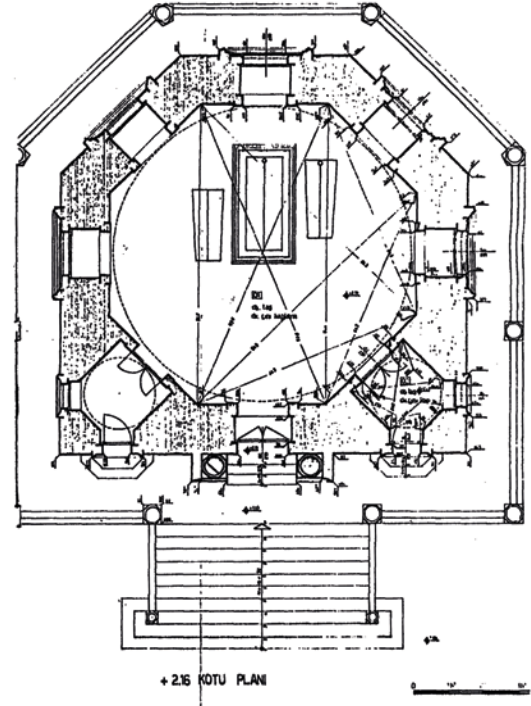
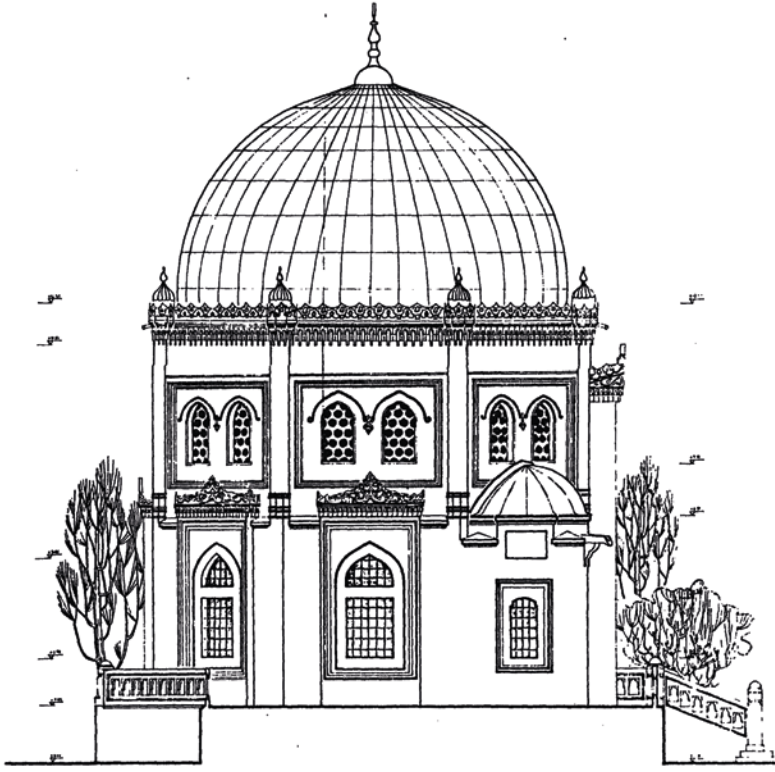
Prof. Jasmund'un öğrencisi olan Kemaleddin Bey'in Evkâf-ı Hümayûn Nezareti ve Edirne Garı gibi yapılarında, Sirkeci Garı'ndan izler taşıdığı görülmektedir.⁷⁵ 1913-1914 yıllarında inşâsı tamamlanan Edirne'deki gar binasının tasarımının ise, 1907-1908 arasında yapıldığı tahmin edilmektedir.⁷⁶

Sultan Reşad Türbesi: Eyüp-Ayvansaray'da, surların iç tarafında 1913/1914 (H.1332) yılında inşâ edilen Sultan Mehmed Reşad'a ait türbe, Kemaleddin Bey'in İstanbul'daki eserleri arasında ikinci türbedir.⁷⁷ Osmanlı türbe mimarisinin son örneği olarak bilinmektedir.⁷⁸ İstanbul'da son hanedan türbesi olması bakımından da önem taşıyan yapı,⁷⁹ aynı zamanda İstanbul surlarının dışında kalan tek padişah kabridir.⁸⁰

Osmanlı Devleti'nin ilk Padişah'ı olan Osman Gazi'den itibaren altı padişahın türbesi Bursa'da; Fatih Sultan Mehmed'den itibaren İstanbul'un fethiyle birlikte, 29 padişahın kabri de İstanbul'daki 13 türbede yer almaktadır. Bunların tümü de sur içindedir. Son Osmanlı padişahı Sultan VI. Mehmed Vahideddin'e ait kabir Şam'daki Süleymaniye Külliyesi'ndedir. Son halife olan Abdülmecid Efendi'nin tahnit edilen naaşı ise, on yıl Paris Câmii'nde bekletildikten sonra Medine Bakî mezarlığındaki son istirahatgâhına gönderilmiştir.⁸¹

Sultan Reşad Türbesi

Sultan Reşad Türbesi yan
cephe rölövesi ve planı
(Nuran Karapilehvarian,
Yıldız Teknik Üniversitesi
Fen Bilimleri Enstitüsü
Mimarlık Anabilim Dalı
Rölöve-Restorasyon
Bölümü Arşivi)

Türbenin sur dışında inşa edilmiş olması, Sultan Mehmed Reşad'ın kendi isteğidir. Rivâyete göre Padişah, Eyüp Sultan Hazretleri'ni bir ziyareti sırasında burayı çok beğenmiş ve mezarının da "su ve çocuk sesi duyulacak bir yerde" olmasını istemiştir.⁸² Onun bu isteği üzerine, 1910 yılında yaptırdığı mektebin yanında vefatından dört sene önce bu türbe inşa edilir. Türbenin giriş portalinin üzerindeki panonun alt kısmında, hattat ketebesıyla birlikte inşa yılına işaret eden 1332 tarihi okunmaktadır.⁸³

Sekizgen prizmal gövdeli yapı, zeminden 1.35 m. yüksekliğinde bir kaide üzerine yerleştirilen,⁸⁴ içten 8.65 m. çapındaki daireye oturmaktadır.⁸⁵ Kesme küfeki taşından ve mermerden inşa edilen yapının Haliçe yönelik giriş portalinin iki tarafında türbedar odaları bulunmaktadır. Kenarları eşit olmayan altıgen planlı odalar, türbenin alt gövdesini beş kenarlı bir poligona dönüştürür.⁸⁶

On basamaklı, geniş, mermer bir merdivenle çıkılan giriş, yayvan kemerlidir. İki köşesinde, yüksek kaideli ve mukarnas başlıklı pembe sütun yer alır. Giriş açıklığı, iki renkli mermerin nöbetleşe dizilmesiyle oluşturulmuş sivri kemerli bir niş içine alınmıştır. Duvar yüzeyinden dışarıya taşkın geniş içbükey bir silmeyle nişi çevreleyen dikdörtgen çerçeve, saçığa kadar yükselerek mukarnaslı bir saçak kornisi üzerinde yer alan taçla sonlanır.⁸⁷ Alemlerle taçlandırılan köşe sütuncelerinin sınırladığı cepheler, altta geniş ve aydınlık sivri kemerli beş pencere, üstte çifte olarak düzenlenmiş 14 alçı pencereyle hareketlendirilmiştir. Kapı ve pencere döşemeleri beyaz mermerdendir. Türbenin üzeri kurşun kaplı yüksek sağır bir kubbeye, türbedar odaları ise sekizgen kaidelere oturan kubbelerle örtülmüştür.⁸⁸

Portalın üzerindeki dikdörtgen panoya Besmele-i Şerif ve "sin" harfinin keşidesi, üzerine Neml sûresinin 30. âyetinin baş tarafı yazılmıştır. Portal nişi içinde kemer alınlığına müsennâ ile hakkolunan Sad sûresinin ellinci âyeti, türbenin içindeki çini yazı kuşağında ise Fecr sûresinin tüm âyetleri yer alır. Hatlar, Sami Efendi'nin talebesi Hattat Ömer Vasfi'ye aittir.⁸⁹

Türbenin içi, üst sıra pencerelerin altına kadar 19-20. yüzyıla ait Kütahya çinileriyle kaplıdır. Alt sıra pencere aralarında duvarları süsleyen iki katlı dörder panoda, selvi ağaçlarına sarılmış asma ve üzümler, iri vazolardan çıkan madalyonlar içinde çiçekler ve bahar dallarından oluşan kompozisyonlar, 16. yüzyıl İznik çinilerinin desenlerini akla getirir. Niş köşeleri, mihrap kenarı şeklinde ve içleri bulutlu rumîli arabesk desenleriyle doldurulmuştur. Alt pencere bitiminden itibaren lacivert zeminli ve beyaz sülüsle yazılmış bir kitabe yer almaktadır. Dikdörtgen kartuşlar arasında yazı frizinin dışında çiçekli vazoların resmedildiği küçük panolar dikkati çeker. Altın zemin üzerine kırmızı, mavi gibi parlak renkler başta olmak üzere birçok rengin kullanıldığı kalem işlerinde, klasik desenlerin yanı sıra, natüralist çiçekler de yer alır. Üst sıra pencereleri, vazodan çıkan lale deseni oluşturan renkli vitraylarla süslenmiştir.⁹⁰

Türbe, gerek mimarî gerekse süsleme unsurları bakımından klasik Osmanlı yapısının ilham alındığı Neo-klasik üslûbun özelliklerini yansıtır. İstanbul'da son dönem Osmanlı türbeleri arasında sekizgen planlı tek örnektir. Yine, çağdaşları arasında sadece bu yapıda çininin bir süsleme unsuru olarak kullanıldığını görüyoruz. Ayrıca, giriş açıklığının iki kenarına yerleştirilen odalarla gövdenin ön cephesinin dörtgene tamamlanması özgün bir özelliktir.⁹¹

Türbede Sultan Mehmed Reşad, eşi Kâmrâş Başkâdînefendi ve şehzadesiyle birlikte yatmaktadır. Hazîreye son olarak Sultan Mehmed Reşad'ın torunu Ömer Fevzi Efendi defnedilmiştir.⁹²

Halid Ziya, Sultan Mehmed Reşad'ın "Eyüp'te kendisi için inşâ ettirdiği türbe civarında yaptırdığı mektepten başka bir hayır müessesesi vücuda getirmediğinden" bahsetse de,⁹³ bu döneminde eğitim yapılarına önem verildiğini görüyoruz. 1914'te inşâsına başlanan Göztepe Mekteb-i İptidâî binası,⁹⁴ imam ve hatip yetiştirmek amacıyla kurulan Medreset'ül-Eimme ve'l Huteba, vaiz yetiştirmek amacıyla kurulan Medreset'ül-Vaizin, hat sanatı öğretme amacıyla kurulan Medreset'ül-Hattatin, uzmanlık okulu Medreset'ül-Mütehasisin, Darü'l-Hilafetü'l-Âliyye Medresesi gibi okullar,⁹⁵ 28 Temmuz 1914 tarihinde I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla gelişme gösteremediği için eğitimlerine ara verilir.

7 Mayıs 1914 (R.24 Nisan 1330) tarihinde Vedat Bey, 27 Nisan 1909 (R.14 Nisan 1325) tarihinde başladığı saray başmimarlığı görevinden istifa ederek ayrılmış, fakat yine saray yapılarıyla ilgili olan Emâk-ı Hakanî mimarı olarak çalışmaya başlamıştır. Bu görevi sırasında Sabit Bey Hanı (1914-1915), Muradiye Hanı (1915) ve Mes'âdet (Liman) Hanı (1915-1916) inşâ etmiştir.⁹⁶

14 Eylül 1914 (1 Eylül 1330) tarihinde, Şehremaneti Heyet-i Fenniye Müşavirliği'ne (Belediye Fen Kurulu Danışmanlığı) atanan Kemaleddin Bey ise Şehremaneti Heyet-i Fenniye Müdürü olan Vedat Bey ile birlikte kentin silüetine yansıyacak tasarım çalışmalarına devam ederler.

Ancak, 1913-1917 yılları arasında Arap vilâyetlerinde girişilen bayındırlık işlerinde görevlendirilen Kemaleddin Bey'in hazırladığı tasarımların büyük bir bölümü, Birinci Dünya Savaşı nedeniyle gerçekleştirilemez. Savaşlar ve mali olanaksızlıklar nedeniyle, mimarın İstanbul için tasarladığı yapıların bazıları da yarım kalır. Bunlardan Yeşilköy ve Bakırköy câmileri ile Dördüncü Vakıf Hanı ancak Cumhuriyet'in ilk

yıllarında tamamlanır. Beşinci Vakıf Hanı yine Cumhuriyet döneminde bitirilmeden kullanıma açılır, Altıncı ve Yedinci Vakıf Hanları ile daha birçok tasarım ise yapıya dönüştürülemez.⁹⁷

Mes'adet (Liman) Han: 1915 yılında Sultan Mehmed Reşad, bu kez oğullarına gelir sağlamak amacıyla Vedat Bey'e Eminönü'nde Mesadet (Liman) Han'ı yaptırır. Ticarî amaçlı olarak kullanılan dört katlı binanın asma katlarında yer alan dükkânlar, oğullarının ölümünden sonra tek tek satılır. Betonarme karkas duvarları dolgu tuğladandır. Giriş katı yüksek tutulan binanın dış cephesindeki sivri kemerler, pencerelerin etrafında görülen çiniler, yapının dikkat çeken özelliklerindendir.⁹⁸

Vedat Bey, 29 Ağustos 1916 tarihinde Levâzımât-ı Umûmiye Dairesi İnşaat Şubesi başmimarlığına atanır.⁹⁹

Teyyare Şehitleri Anıtı: Fatih'te, Fatih Belediyesi önündeki Teyyare Şehitleri Anıtı, Vedat Bey'in eserlerindendir. İstanbul'dan Kahire'ye gidecek uçakların, Şam yakınlarında düşmesi üzerine inşa edilmiştir.

Yekpare beyaz mermerden ibaret olan silindirik anıt, mermerden kare bir kaide üzerine oturmaktadır.¹⁰⁰ Anıtın üstünde, İstanbul'un minareleri, İstanbul Üniversitesi'nin kapıları, Beyazıt Kulesi, bir uçak ve Mısır piramitlerinin kabartma resimleri bulunmaktadır. Mermerin üzerinde yükselen ucu kırık sütun, havacılarımızın yarım kalan yolculuklarını simgelemektedir. Kaideye işlenen tunç madalyalar ise, görevlerini başarıyla tamamlayıp Kahire'ye ulaşmaları halinde onlara verilecek madalyaların kopyasıdır.¹⁰¹

Teyyare Şehitleri Anıtı

Vedat Bey'in tasarımı olan ve 1916-1917 yıllarında inşâ edilen Kadıköy-Moda iskelesi binası, 1985 yılından beri ulaşımına kapatılmış ve orijinal özelliklerini yitirerek günümüze ulaşmıştır.¹⁰²

6 Eylül 1917 tarihinde Haydarpaşa Garı, cephane yüklü bir vagona düzenlenen sabotaj sonucunda infilak eder. Bir tabur asker ve yüzlerce yolcunun can verdiği bu infilak, resmî açıklama yapılmayarak gizlenmeye çalışılır.¹⁰³

10 Haziran 1918'deki Fatih yangını, Küçükmustafapaşa'dan Samatya'ya kadar Suriçi'ndeki çok sayıdaki yapıyı küle çevirir.¹⁰⁴

Kemaleddin Bey, yangında evlerini kaybeden dar gelirli aileler için bugün "Teyyare Apartmanları" denilen Laleli'deki Harikzedegân Apartmanları'nın tasarımı yapar. 1919-1922 yıllarındaki önemli projelerinden biri olan bu yapı grubu Türkiye'deki çok katlı sosyal konut uygulamalarının ilki olmasının yanı sıra, donatılı beton iskelele gerçekleştirilmiş ilk yapılar olmasıyla da önem taşımaktadır.

Sonuç

Sultan Mehmed Reşad döneminde (1909-1918) inşâ edilen mimarî eserlerin üslûp özellikleri ve dönem mimarîsinin temel fikri üzerine genel bir değerlendirme yapıldığında kısaca şu sonuçlara ulaşmak mümkündür:

Dokuz yıl gibi kısa bir dönem içerisinde, câmi, türbe, eğitim kurumu, hastane, konut, anıt, ticarî ve kamusal olmak üzere çok çeşitli türlerde bina inşâ edildiği görülmektedir. Yeni ihtiyaçlara göre kurulan kamu binaları, özellikle de Vakıf hanları, Sabit Bey Hanı, Muradiye Hanı ve Mes'adet (Liman) Han gibi ticarî amaçlı binaların yanı sıra, simgesel özellikler taşıyan Abide-i Hürriyet, Teyyare Şehitleri Anıtı gibi anıtlar da bu dönemin ve kentin belirleyicisi konumundadır.

Bu dönemde açılan Sultan Mehmed Reşad Mekteb-i Mescidi, Eyüp Reşadiye Mekteb-i İbtidâî, Göztepe Mekteb-i İbtidâî, Medreset'ül-Eimme ve'l Huteba, Medreset'ül-Vaizin, Medreset'ül-Hattatin, Medreset'ül-Mütehasisin, Darü'l-Hilafetü'l-Aliyye Medresesi gibi çok sayıda okul, eğitime verilen önemin bir göstergesidir.

Mimarî planlama anlayışında Batılı tasarım ölçütlerinin, bu dönem tasarımlarında ele alındığı görülmektedir. Şehzade Ziyaeddin Efendi (Sokullu) Köşkü, Mısır Apartmanı, Vedat Tek Konağı gibi sivil yapılarda aile, hizmetli ve misafir yaşam alanları ayrımları dikkate alınmıştır.

Üslûp bakımından, Avrupa'da eklektik (seçmeci) akım ile aynı tasarım yöntemlerini kullanan Neo-klasik üslûp tercih edilmekle birlikte, benzerlik sadece metodolojiktir. Neo-klasisizmde Antik Yunan ve Roma gibi çağlara ait motifler seçilip canlandırılırken, Türk Neo-klasisizmi, Arabesk, Selçuk ve klasik Osmanlı mimarîsinden izleri bu yüzyıla taşır. Binalar; sivri kemerler, süs kubbeleri, yarım kubbe, geniş saçaklar, çatı konsolları ve mukarnaslı sütun başlıkları gibi, Selçuklu ve klasik Osmanlı mimarîlerine özgü çeşitli yapı unsurlarının form özelliklerinin seçildiği ve tekrar canlandırıldığı "eklektik (seçmeci)/canlandırmacı" bir yaklaşımla ele alınmıştır. Yenilik, seçilen özelliklerin çelik ya da betonarme tekniği gibi ileri düzeyde yeni yapı malzeme ve teknikleriyle uyumlu şekilde biçimlendirilmesi ve canlandırılmasında görülmektedir.

Eklektik yaklaşım tarzı, süslemelerde de karşımıza çıkar: Çini, mukarnas, geometrik hatlar, baklava dilimi vb. Ancak, dönem mimarîsinin biçimlenmesinde millî kimliğin etkisi olduğu kadar, mimarların bireysel yorumlarıyla da kimliklerinin vurgulandığını fark ederiz. Örneğin, malzeme ve dekor unsuru olarak mimarîde çininin kullanım biçimi ve deseni klasik dönem özelliklerini yansıtmakla birlikte, bu döneme dek içeride kullanılan çiniye, Beyoğlu Kamer Hatun Câmii, Sultan Reşad Türbesi ve Vedat Tek Konağı gibi yapılarda ilk kez dış cephe süslemelerinde rastlanmaktadır.

Neo-klasik üslûbun başlıca özelliklerinden biri, plan ve cephelerde uygulanan simetridir. Arazinin eğimli olması durumunda ise, simetri arayışı klasik Osmanlı mimarlarının yaptığı gibi farklı bazı yaratıcı çözümlere dönüşmüştür.

Cephe ön yüz düzenlemelerinde serbest bir anlayış hâkimse de statik sağlamlığa ve dengeli bir görünüm sağlamaya özen gösterilmiştir. Kornişlerle oluşturulan yatay düzenlemeler, yüzeyden dışarı taşan çıkmalar, çıkmalara göre düzenlenmiş çatı örtüsü, farklı formlarda desteklerle sağlanan hareketli görünüm cephelerin genel özelliği olarak kabul edilebilir.

Plan tipi olarak, geleneksel şemaların kullanımına sıkça rastlanır. Yeşilköy Mecidiye Câmii, Eyüp'teki Mehmed Reşad Câmii, Bebek Câmii, Bostancı İstasyon (Kuloğlu) Câmii, erken Osmanlı tek kubbeli kübik mescitlerinin planını tekrarlar.

Dönem mimarlarının önem verdiği hususlardan biri de binanın kullanım amacının, kurulacağı yere uygun olmasının sağlanmasıdır.

Yeni yapı türleri, plan düzenleri, yapım teknikleri ve eğitimle edindikleri yabancı kökenli bilgi ve değerler sistemi, mimarları -bir ölçüde- Batı'ya bağımlı kılarsa da, milliyetçilik düşüncesine paralel gelişen Türk Neo-klasik mimarîsi, geçmişin görkemine duyulan özlemin, o dönemlere ait bazı biçim elemanlarıyla ifade edilmeye çalışıldığı ve kaynak olarak alındığı yeni bir denemedir.

Dipnotlar

- 1 Yıldırım Yavuz, *Mimar Kemalettin ve I. Ulusal Mimarlık Dönemi*, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Basım İşliği, Ankara 1981, s. 8.
- 2 Özcan Garan, *Son Dönem Osmanlı Mimarisinde Mimarbaşılık Müessesesi ve Mimar Kemalettin Okulu (1909-1927)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İstanbul Araştırmaları Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2011, s. 51; Mehmet Yavuz, "August Carl Friedrich Jasmund ve Mimari Faaliyetleri", *Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, S. 21, Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Yayınları, Erzurum 2008, s. 187-209.
- 3 Nilay Özlü, "Aleksandre Vallaurý", *Türk Mimarisinde İz Bırakanlar*, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Yayınları, Ankara 2015, s. 295-309.
- 4 Mehmet Yavuz, *agm*, s. 187-209; Özcan Garan, *agt*, s. 40, 53.
- 5 Tülin Onur, *Mimar Vedat Tek Mimari Kişiliği ve Dönemin Mimarlık Sorunları*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1988.
- 6 Tülin Onur, *age*.
- 7 Halûk Y. Şehsuvaroğlu, *İstanbul Sarayları*, Millî Saraylar Yayınları (1954'te Yapı ve Kredi Bankası'nın 10. yıldönümü hâtrası için yayınlanmış kitap metnine sadık kalınarak güncellenen kitabın ikinci baskısıdır), Ankara 2014, s. 78; Necdet Sakaoğlu, *Bu Mülkün Sultanları*, Alfa Yayınları, 1. bs., İstanbul 2015, s. 412.
- 8 Necdet Sakaoğlu, *age*, s. 427, 469, 470.
- 9 Necdet Sakaoğlu, *age*, s. 484.
- 10 Necdet Sakaoğlu, *age*, s. 469.
- 11 Halûk Y. Şehsuvaroğlu, *İstanbul Sarayları*, s. 98.
- 12 Halûk Y. Şehsuvaroğlu, *İstanbul Sarayları*, s. 18, 98; Halûk Y. Şehsuvaroğlu, *Tarihî Odalar*, Millî Saraylar Yayınları (1954 yılında İnkılâp Kitabevi tarafından hazırlanan kitap metninden düzenlenmiş tekrar basımdır), İstanbul 2011, s. 193.
- 13 Necdet Sakaoğlu, *age*, s. 482.
- 14 İhsan Yücel-Sema Öner, vd. *Dolmabahçe Sarayı*, Millî Saraylar Yayınları, 2. bs., TBMM Basımevi, İstanbul 2008, s. 22; Afife Batur, M. *Vedad Tek: Kimliğinin İzinde Bir Mimar*, Yapı Kredi Kültür Yayınları, 1. bs., İstanbul 2003, s. 109; Selçuk Seçkin-Şükrü Sönmezer, "Mimar Vedat Tek ve Mimarlığı", *Eyüpsultan Sempozyumu VI*, 1976.
- 15 Özcan Garan, *agt*, 2011, s. 60; Afife Batur, *age*, s. 63; Orhan Erdenen, *Boğaziçi Sahilhaneleri*, c. 2, İstanbul 2003, s. 368.
- 16 Afife Batur, *age*, s. 63.
- 17 Afife Batur, "Bir Meşrutiyet Aydını: Mimar Vedat Tek", *Voyvoda Caddesi Toplantısı 20 Mart 2002*, Osmanlı Bankası Arşivi ve Araştırma Merkezi, http://www.obarsiv.com/e_vt_2002_ab.html, Erişim tarihi: 20.04.2017.
- 18 Hakkı Acun, *Anadolu Saat Kuleleri*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2011, s. 27.
- 19 Afife Batur, *age*, s. 75; A.Pelin Derviş, *Mimar Vedat Tek Konutlarının İşlevsel Analizi*, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Bölümü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1999.
- 20 Üstün Alsaç, "Çağdaş Mimarlığın İlk Dönemi", *Thema Larousse Tematik Ansiklopedi*, c. VI, Milliyet Yayınları, İstanbul 1993, s. 338-339.
- 21 Tahsin Öz, *İstanbul Camileri*, c. 1, 2. bs., Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1987, s. 73.
- 22 Arzu Kaboğlu, "Hobylar Mescidi", *Vakıf Restorasyon Yıllığı*, Y: 2013, S. 6, İstanbul 2010, s. 89-98.
- 23 *Ayrılıkçeşme Ziyaettin Efendi Köşkü*, <http://www.tas-istanbul.com/portfolio-view/ayrilikcesme-ziyaettin-efendi-kosku/>, Erişim tarihi: 07.09.2017.
- 24 Arif Atılgan, *Mimarlara Mektuplarım: Şehzade Ziyaeddin Efendi Köşkü (Sokullu Köşkü)*, <http://atilganblog.blogspot.com.tr/2014/04/sehzade-ziyaeddin-efendi-kosku-arif.html?m=1>, Erişim tarihi: 07.09.2017.
- 25 Tamer Küçükçü, *Geçmiş Zamanların, Mekânların ve Hatırlamaların Rafında: Kadıköy'ün Kitabı*, Ötügen Neşriyat, İstanbul 2014; Müfid Ekdal, *Kapalı Hayat Kutusu: Kadıköy Konakları*, Yapı Kredi Yayınları, 5. bs., İstanbul 2004.

- 26 Sokollu Konağı, <http://www.ymgayrimenkul.com/tr/referans-projeler/proje-detay/Proje-Hakkinda/80/50/0>, Erişim tarihi: 07.09.2017.
- 27 Ahmet Köksal, "II. Meşrutiyet Dönemi'nde Vakıfların Yeniden Organizasyonuna Dair İki Eser: İsmail Sıdkı'nın "Hatırat"ı ve Hamadezade Halil Hamdi Paşa'nın Layihası", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, S. 56, c. 33, Ankara 2014, s. 343-386.
- 28 Yıldırım Yavuz, "Mimar Kemalettin Bey (1870-1927)", *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, S. 1, c. 7, Ankara 1981, s. 62; "Mimar Kemalettin Bey Merhumun Tercüme-i Hali", *Hakimiyet-i Milliye*, 16 Temmuz 1927, s. 3.
- 29 Yıldırım Yavuz, "Mimar Kemalettin Bey (1870-1927)", s. 62.
- 30 Yıldırım Yavuz, "Evkaf Nezareti İnşaat ve Tamirat Heyet-i Fenniyesi İlk Başmimarı Mimar Kemalettin", *Restorasyon, Ahde Vefa Özel Sayısı:11*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, İstanbul 2015, s. 6-24; Özcan Garan, *agt*, s. 56.
- 31 Yıldırım Yavuz, "Evkaf Nezareti İnşaat ve Tamirat Heyet-i Fenniyesi İlk Başmimarı Mimar Kemalettin", s. 6-24.
- 32 Yıldırım Yavuz, "Mimar Kemalettin Bey", s. 62-63; Osmanlı Mimar ve Mühendis Cemiyeti Azayı Aslıyesi, *Osmanlı Mimar ve Mühendis Cemiyeti Mecmuası*, c. I, n. I, 1325 (1909), s. 1.
- 33 Semavi Eyice, "Cami", *İslâm Ansiklopedisi*, c. VII, Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM) Yayınları, İstanbul 1993, s. 85.
- 34 Yıldırım Yavuz, *age*, s. 97.
- 35 İsviçreli Mimar Gaspere Trajano Fossati (d.1809-ö.1883) tarafından Neo-klasik üslûpta tasarlanan Dârülfünûn binası, 1846-1863 yılları arasında, üniversitenin kullanımı amacıyla inşa edilmiş, 1854 yılında Maliye, Evkâf ve Adliye Nezaretlerine devredilmiştir. Meşrutiyet'in ilânından sonra 1876-1878 yıllarında ve Meşrutiyet'in iadesi üzerine 1908 yılından sonra Osmanlı Mebûsan Meclisi'ne ev sahipliği yapmıştır. Son olarak İstanbul Adliyesi olarak kullanılmaya başlanan bina, 3-4 Aralık 1933 gecesi çıkan bir yangında tamamen kül olmuş ve binadan geriye hiçbir iz kalmamıştır. (Bkz. Yücel Gelişi, "Dârülfünûn'un Kuruluşu ve Gelişimi", *Millî Eğitim Dergisi*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, S. 143, Ankara 1999, s. 129-131.)
- 36 Süleyman Tevfik (Özzorluoğlu), *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Elli Yıllık Hatıralarım*, haz. Tahsin Yıldırım-Şaban Özdemir, Dün Bugün Yayın Yayınları, 1. bs., İstanbul 2011, s. 341; Selman Can, *Belgelerle Çırağan Sarayı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1999, s. 47.
- 37 Lütfi Simavi, *Sultan Mehmed Reşad, Vahdettin ve Osmanlı Sarayının Son Günleri*, Pegasus Yayınları, 1.bs., İstanbul 2006, s. 78.
- 38 Bülent Demirbaş, *Meclis-i Mebusan ve Âyan Reisi Ahmed Rıza Bey'in Anıları*, Arba Yayınları, İstanbul 1988, s. 47; Kenan Olgun, "Osmanlı Meclis-i Mebusan Binası Çırağan Sarayı'nın Yanması ve Yankıları", *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 13, Sakarya 2007, s. 115-124. Yıldız Sarayı'nın Şale Kasrı'ndan, Silâhâne'den, Mâbeyn-i Hümayûn'dan, Daire-i Hususiye'den Çırağan Sarayı'na getirilen eşyaların listesi için bkz. Selman Can, *age*, s. 50.
- 39 Saadet Irmak, *100 Yıllık Eğitim Çımarı: Kabataş Erkek Lisesi 1908/2008*, Kabataş Erkek Lisesi Eğitim Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, s. 134.
- 40 Meclis-i Mebûsan'ın Çırağan Sarayı'nda ikinci dönemine başlama tarihi, Meclis Reisi Ahmed Rıza Bey'in anılarında 2 Kasım 1909 olarak belirtilmektedir. (Bkz. Bülent Demirbaş, *age*, s. 47.) Lütfi Simavi, Meclis'in ikinci dönem toplantısının açılış töreninin 2 Ekim 1909 tarihinde Çırağan Sarayı'nda parlak bir şekilde yapıldığını anlatmaktadır. (Bkz. Lütfi Simavi, *age*, s.64.) Kenan Olgun, o dönemki gazete haberlerine dayanarak Çırağan Sarayı'ndaki ikinci toplantı yılının R.1 Teşrinisani 1325 (14 Kasım 1909) tarihinde başladığını ifade etmektedir. (Bkz. Kenan Olgun, *agm*, s.118.) Selman Can da 14 Kasım 1909 tarihini vermektedir. (Bkz. Selman Can, *age*, s. 48.)
- 41 Lütfi Simavi, 6 Ocak 1909 tarihinde sarayın bir kaza sonucunda yanıp kül ve taş yığını haline geldiğini bildirmektedir. (Bkz. Lütfi Simavi, *age*, s. 77.) Kenan Olgun, sarayın 19 Ocak 1910 tarihinde sabah saat 5.00-5.30 civarında kalorifer bacasından çıkan yangınla kullanılamaz hale geldiğini belirtir. (Bkz. Kenan Olgun, *agm*, s. 118.) Selman Can ise 6 Ocak 1910 tarihinden, 18 Ocak 1910 tarihine kadar Yıldız Sarayı'ndan Çırağan Sarayı'na eşyalar getirildiğinden bahisle, bir sonraki gün yani 19 Ocak 1910 tarihinde Çırağan Sarayı'nın, Harem ve Ağalar Dairesi dışında tamamen yandığını belirtir. (Bkz. Selman Can, *age*, s. 49-50.)
- 42 Halid Ziya Uşaklıgil, *Saray ve Ötesi Son Hatıralar*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul 1965, s. 345.
- 43 Sadi Bayram - Mehmet Narince, *IX. Vakıf Haftası Kitabı: Türk Vakıf Medeniyetinde Hz. Mevlânâ ve Mevlevîhânelerin Yeri ve Vakıf Eserlerde Yer Alan Türk-İslâm Sanatları Seminerleri: 2-4 Aralık 1991*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1992, s. 96.
- 44 Semavi Eyice, "Cami", s. 85.

- 45 Necdet Sakaoğlu, *age*, s. 481.
- 46 Yıldırım Yavuz, "Evkaf Nezareti İnşaat ve Tamirat Heyet-i Fenniyesi İlk Başmimarı Mimar Kemalettin", s. 6-24.
- 47 İlhan Tekeli; Selim İlkin, *Mimar Kemalettin'in Yazdıkları*, Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı Yayınları, 1. bs., Ankara 1997, s. 17.
- 48 Çiler Çavuşoğlu, 18. ve 19. Yüzyıl Osmanlı Mimarisi: Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi (18. ve 20. Yüzyıl) Araştırması, c. 5, s. 62-66, <https://www.academia.edu/12559876/>, Erişim Tarihi: 22.04.2017.
- 49 İ. M. Kemal, *Evkâf-ı Hümayûn Nezareti'nin Tarihçe-i Teşkilatı*, İstanbul, Evkaf Nezareti, 1335 (1919), s.211-212; F.Ahmad, İttihat ve Terakki, Sander Yayınevi, İstanbul 1971, s. 251.
- 50 Yıldırım Yavuz, "Mimar Kemalettin Bey", s. 62-63; Osmanlı Mimar ve Mühendis Cemiyeti Azayı Asliyesi, s. 1.
- 51 Tülay Artan, "Eyüp", *İslâm Ansiklopedisi*, c. 12; Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM) Yayınları, s. 4.
- 52 Yıldırım Yavuz, "Mimar Kemalettin Bey", s. 63.
- 53 Necdet Sakaoğlu, *age*, s. 475.
- 54 Tayyip Gökbilgin, "Bâbü'lî", *İslâm Ansiklopedisi*, c. II, İstanbul 1943, s. 174-177; Semavi Eyice, "Bâbü'lî", *İslâm Ansiklopedisi*, c. IV, Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM) Yayınları, İstanbul 1991, s. 389.
- 55 *Beyoğlu Kamer Hatun Camii*, <http://www.tas-istanbul.com/portfolio-view/beyoglu-kamer-hatun-camii/>, Erişim tarihi: 07.09.2017.
- 56 Sennur Sezer - Adnan Özyalçiner, Öyküleriyle İstanbul Anıtları-II: Saray'dan Umum'a, Evrensel Basım Yayın, 1. bs., İstanbul 2010.
- 57 Abide-i Hürriyet'in yapımında gösterdikleri "fevkalade mesai" nedeniyle altın madalyalarla ödüllendirilen 5 komisyon üyesi ile gümüş madalyalarla ödüllendirilen 27 kişinin listesi için bkz. BOA/İ..DUİT / (Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İrade Dosya Usulü) Dosya No:37, Gömlek No:77 Hicri 25 Cemâziyelahir 1331 tarihli tezkire; Alev Erkmen, "Osmanlı Türkiye'si ile Cumhuriyet Türkiye'si'nin Anı(t)ları: Timsal ve Temsil Üzerine Notlar", *Cumhuriyet'in Mekânları Zamanları İnsanları*, der. Elvan Altan Ergut-Bilge İmamoğlu, Dipnot Yayınları, 1.bs., Ankara 2010, s. 31-51.
- 58 Alev Erkmen, "Osmanlı Türkiye'si ile Cumhuriyet Türkiye'si'nin Anı(t)ları: Timsal ve Temsil Üzerine Notlar", *Cumhuriyet'in Mekânları Zamanları İnsanları*, haz. Elvan Altan Ergut-Bilge İmamoğlu, Dipnot Yayınları, 1.bs., Ankara 2010, s. 35.
- 59 Özcan Garan, *agt*, s. 65.
- 60 Alev Erkmen, *agm*, s. 35; Hürriyet şehidi askerler için Şişli'de yaptırılacak abide için memurlardan iane toplanması hakkında bkz. BOA/ZB. (Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Zabtiye) Dosya No:602, Gömlek No:59, Rumî 26 Nisan 1325 tarihli tezkire; Şişli'de inşası tamamlanan Abide-i Hürriyet'in yapımında emeği geçen kişilere madalya verileceği ve açılışına padişahın da katılacağına ilişkin bilgi için bkz. BOA/DH. MTV (Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dâhiliye Nezareti Muhaberat-ı Umumiye İdaresi- Mütenevvi Tasnifi) Dosya No:51, Gömlek No:1, Hicri 10 Ramazan 1328 tarihli tezkire; Abide-i Hürriyet'in açılışı ve millî bayram dolayısıyla 10 Temmuz günü resmî merasim yapılması hakkında bkz. BOA/MV (Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Meclis-i Vükela Mazbataları) Dosya No:154, Gömlek No:80 Hicri 20 Recep 1329 tarihli tezkire.
- 61 Alev Erkmen, *agm*, s. 39.
- 62 Alev Erkmen, *agm*, s. 40.
- 63 Halûk Y. Şehsuvaroğlu, *İstanbul Sarayları*, s. 63.
- 64 Togay Seçkin Birbudak, "Osmanlı Basınında Mahmud Şevket Paşa Suikastı", *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 65, Ankara 2013, s. 69-94.
- 65 Tahsin Ömer Tahaoğlu, *İstanbul'da Osmanlı Türbelerinin Tipolojisi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1988, s. 330.
- 66 Tahsin Ömer Tahaoğlu, *agt*, s. 397.
- 67 Tahsin Ömer Tahaoğlu, *agt*, s. 330-331.
- 68 Yıldırım Yavuz, "Mimar Kemalettin Bey", s. 63.
- 69 "Bebek Camii-Hümayu-u Abad Camii", <http://www.degisti.com/index.php/archives/11462>, Erişim tarihi: 07.09.2017.
- 70 Semavi Eyice, "Camî", s. 85.

- 71 "Bebek Camii-Hümayu-u Abad Camii", *age*, Erişim tarihi: 07.09.2017.
- 72 Semavi Eyice, "Camii", s. 85.
- 73 A.Pelin Derviş, *agt*.
- 74 Selçuk Seçkin - Şükrü Sönmezer, *age*.
- 75 Yıldırım Yavuz, "Mimar Kemalettin Bey", s. 58.
- 76 Yıldırım Yavuz, "Evkaf Nezareti İnşaat ve Tamirat Heyet-i Fenniyesi İlk Başmimarı Mimar Kemalettin", s. 13.
- 77 Tahsin Ömer Tahaoğlu, *agt*, s. 399.
- 78 Gözde Ramazanoğlu, "İpek Yolu'nda Türk Mimarisi", İpek Yolu'nda *Türk Kültür Mirası*, Türk Yurdu Yayınları, 1. bs., Ankara 2014, s. 498-499; Behçet Ünsal, "İstanbul Türbeleri Üzerine Stil Araştırması", *Vakıflar Dergisi*, XVI, Ankara 1982, s. 77-120.
- 79 Hakkı Önkale, *Osmanlı Hanedan Türbeleri*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2017, s. 462.
- 80 Tülay Artan, *agm*, s. 1-6.
- 81 Necdet Sakaoğlu, *age*, s. 13.
- 82 Semavi Eyice, "Haliç", *İslâm Ansiklopedisi*, c. 15; Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM) Yayınları, İstanbul 1997, s. 274.
- 83 İsmail Orman, "Mehmed Reşad Türbesi", *İslâm Ansiklopedisi*, c. 28, Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM) Yayınları, İstanbul 2003, s. 518-519; Hakkı Önkale, *age*, s.473; Tülay Artan, *agm*, s. 1-6.
- 84 Tahsin Ömer Tahaoğlu, *agt*, s. 331.
- 85 Behçet Ünsal, *agm*, s. 77-120; Erman Güven, *Eyyüb Sultan Türbesindeki Eserlerin İncelenerek Sultan Reşad Türbesi'nde Sergilenmesi*, Yıldız Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müzecilik Bölümü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1992, s. 116.
- 86 İsmail Orman, *agm*, s. 518-519.
- 87 Tahsin Ömer Tahaoğlu, *agt*, s. 332.
- 88 Erman Güven, *agt*, s.116; Yıldız Demiriz, *Eyüp'te Türbeler*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1989, s. 75-77; Çiler Çavuşoğlu, *agm*, s. 62-66.
- 89 Hakkı Önkale, *age*, s. 473.
- 90 Erman Güven, *agt*, s. 117; Gönül Öney, *Türk Çini Sanatı*, İstanbul 1976, s. 103.
- 91 Yıldırım Yavuz, "Mimar Kemalettin Bey", s. 136; Tahsin Ömer Tahaoğlu, *agt*, s. 397-398.
- 92 Necdet İşli, "Eyüp Mezarlığı", *İslâm Ansiklopedisi*, c. 12, Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM) Yayınları, İstanbul 1995, s. 7.
- 93 Halid Ziya Uşaklıgil, *age*, s. 344.
- 94 Göztepe Mahallesi Muhtarlığı, "Göztepe'nin Tarihi Okulları", <https://goztepemahallesi.com/goztepe-mahallesi/goztepenintarihiokullari> (Erişim Tarihi: 12.09.2017).
- 95 Çiler Çavuşoğlu, *agm*, s. 62-66, <https://www.academia.edu/12559876/> (Erişim Tarihi: 22.04.2017).
- 96 Afife Batur, *age*, s. 149, 155.
- 97 Yıldırım Yavuz, "Evkaf Nezareti İnşaat ve Tamirat Heyet-i Fenniyesi İlk Başmimarı Mimar Kemalettin", s. 19.
- 98 Tülin Onur, *age*.
- 99 Afife Batur, *age*, s. 147.
- 100 Tülin Onur, *age*.
- 101 Afife Batur, *age*, s. 122.
- 102 Çiler Çavuşoğlu, *agm*, s. 62-66.
- 103 Necdet Sakaoğlu, *age*, s. 481.
- 104 Necdet Sakaoğlu, *age*, s. 482.

Kaynakça

- Acun, Hakkı, *Anadolu Saat Kuleleri*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2011.
- Ahmad, F., *İttihat ve Terakki*, Sander Yayınevi, İstanbul 1971.
- Alsaç, Üstün, “Çağdaş Mimarlığın İlk Dönemi,” *Thema Larousse Tematik Ansiklopedi*, c. VI, Milliyet Yayınları, İstanbul 1993.
- Artan, Tülay, “Eyüp”, *İslâm Ansiklopedisi*, c. 12; Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM) Yayınları.
- Batur, Afife, “Bir Meşrutiyet Aydını: Mimar Vedat Tek”, *Voyvoda Caddesi Toplantısı 20 Mart 2002*, Osmanlı Bankası Arşivi ve Araştırma Merkezi, http://www.obarsiv.com/e_vt_2002_ab.html, Erişim tarihi:20.04.2017.
- _____, *M. Vedat Tek: Kimliğinin İzinde Bir Mimar*, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayınları, 1. bs., İstanbul 2003.
- Bayram, Sadi - Mehmet Narince, *IX. Vakıf Haftası Kitabı: Türk Vakıf Medeniyetinde Hz. Mevlânâ ve Mevlevîhânelerin Yeri ve Vakıf Eserlerde Yer Alan Türk-İslâm Sanatları Seminerleri: 2-4 Aralık 1991*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1992.
- Birbudak, Togay Seçkin, “Osmanlı Basınında Mahmud Şevket Paşa Suikastı”, *Bilgi Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 65, Ankara 2013.
- Can, Selman, *Belgelerle Çırağan Sarayı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1999.
- Çavuşoğlu, Çiler, 18. ve 19. Yüzyıl Osmanlı Mimarisi: Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi (18. ve 20. Yüzyıl) Araştırması, c. 5, <https://www.academia.edu/12559876/>, Erişim Tarihi: 22.04.2017.
- Demirbaş, Bülent, *Meclis-i Mebusan ve Âyan Reisi Ahmed Rıza Bey'in Anıları*, Arba Yayınları, İstanbul 1988.
- Demiriz, Yıldız, *Eyüp'te Türbeler*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1989.
- Derviş, A.Pelin, *Mimar Vedat Tek Konutlarının İşlevsel Analizi*, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Bölümü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1999.
- Ekdal, Müfid, *Kapalı Hayat Kutusu: Kadıköy Konakları*, 5. bs., Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2004.
- Erdenen, Orhan, *Boğaziçi Sahilhaneleri*, c. 2, İstanbul 2003.
- Erkmen Alev, “Osmanlı Türkiye'si ile Cumhuriyet Türkiye'si'nin Anı(t)ları: Timsal ve Temsil Üzerine Notlar”, *Cumhuriyet'in Mekânları Zamanları İnsanları*, der. Elvan Altan Ergut-Bilge İmamoğlu, Dipnot Yayınları, 1.bs., Ankara 2010.
- Eyice, Semavi, “Bâbü'lî”, *İslâm Ansiklopedisi*, c. IV, Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM) Yayınları, İstanbul 1991.
- _____, “Camî”, *İslâm Ansiklopedisi*, c. VII, Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM) Yayınları, İstanbul 1993.
- _____, “Haliç”, *İslâm Ansiklopedisi*, c. 15; Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM) Yayınları, İstanbul 1997.
- Garan, Özcan, *Son Dönem Osmanlı Mimarisinde Mimarbaşılık Müessesesi ve Mimar Kemalettin Okulu (1909-1927)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İstanbul Araştırmaları Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2011.
- Gelişli Yücel, “Dârülfünûn'un Kuruluşu ve Gelişimi”, *Millî Eğitim Dergisi*, S. 143, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 1999.
- Gökbilgin, Tayyip, “Bâbü'lî”, *İslâm Ansiklopedisi*, c. II, İstanbul 1943.
- Güven, Erman, *Eyyüb Sultan Türbesindeki Eserlerin İncelenerek Sultan Reşad Türbesi'nde Sergilenmesi*, Yıldız Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müzecilik Bölümü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1992.
- Irmak, Saadet, *100 Yıllık Eğitim Çınarı: Kabataş Erkek Lisesi 1908/2008, Kabataş Erkek Lisesi Eğitim Vakfı Yayınları*, İstanbul 2009.
- İşli, Necdet, “Eyüp Mezarlığı”, *İslâm Ansiklopedisi*, c. 12, Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM) Yayınları, İstanbul 1995.
- Kaboğlu, Arzu, “Hobyar Mescidi”, *Vakıf Restorasyon Yıllığı*, Y: 2013, S. 6, İstanbul 2010.
- Kemal, İ. M., *Evkâf-ı Hümâyûn Nezareti'nin Tarihçe-i Teşkilatı*, Evkaf Nezareti, İstanbul 1335 (1919).

- Köksal, Ahmet, "II. Meşrutiyet Dönemi'nde Vakıfların Yeniden Organizasyonuna Dair İki Eser: İsmail Sıdkı'nın "Hatırat"ı ve Hamadezade Halil Hamdi Paşa'nın Layihası", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, c. 33, S. 56, Ankara 2014.
- Kütükçü, Tamer, *Geçmiş Zamanların, Mekânların ve Hatırlamaların Rafında: Kadıköy'ün Kitabı*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2014.
- "Mimar Kemalettin Bey Merhumun Tercüme-i Hali", *Hakimiyet-i Milliye*, 16 Temmuz 1927.
- Onur, Tülin, *Mimar Vedat Tek Mimari Kişiliği ve Dönemin Mimarlık Sorunları*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1988.
- Özlü, Nilay, "Aleksandre Vallauri", *Türk Mimarisi'nde İz Bırakanlar*, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Yayınları, Ankara 2015.
- Ramazanoğlu, Gözde, "İpek Yolu'nda Türk Mimarisi", *İpek Yolu'nda Türk Kültür Mirası*, 1. bs., Türk Yurdu Yayınları, Ankara 2014.
- Sakaoğlu, Necdet, *Bu Mülkün Sultanları*, 1. bs., Alfa Yayınları, İstanbul 2015.
- Seçkin, Selçuk-Şükrü Sönmezer, "Mimar Vedat Tek ve Mimarlığı", *Eyüpsultan Sempozyumu VI*, 1976.
- Simavi, Lütfi, *Sultan Mehmed Reşad, Vahdettin ve Osmanlı Sarayının Son Günleri*, 1. bs., Pegasus Yayınları, İstanbul 2006.
- Şehsuvaroğlu, Halûk Y., *İstanbul Sarayları*, TBMM Milli Saraylar Yayınları, Ankara 2014.
- _____, *Tarihi Odalar*, TBMM Milli Saraylar Yayınları, İstanbul 2011.
- Olgun, Kenan, "Osmanlı Meclis-i Mebusan Binası Çırağan Sarayı'nın Yanması ve Yankıları", *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 13, Sakarya 2007.
- Orman, İsmail, "Mehmed Reşad Türbesi" maddesi, *İslâm Ansiklopedisi*, c. 28, Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM) Yayınları, İstanbul 2003; Hakkı Önkal, age; Tülay Artan, agm.
- "Osmanlı Mimar ve Mühendis Cemiyeti Azayı Asliyesi", *Osmanlı Mimar ve Mühendis Cemiyeti Mecmuası*, c. I, n. I, 1325 (1909).
- Öney, Gönül, *Türk Çini Sanatı*, İstanbul 1976.
- Önkal, Hakkı, *Osmanlı Hanedan Türbeleri*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2017.
- Öz, Tahsin, *İstanbul Camileri*, c. 1, 2. bs., Ankara Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1987.
- Özzorluoğlu, Süleyman Tefik, *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Elli Yıllık Hatıralarım*, haz. Tahsin Yıldırım - Şaban Özdemir, Dün Bugün Yayın Yayınları, 1. bs., İstanbul 2011.
- Tahaoğlu, Tahsin Ömer, *İstanbul'da Osmanlı Türbelerinin Tipolojisi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1988.
- Tekeli, İlhan-Selim İlkin, *Mimar Kemalettin'in Yazdıkları*, Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı Yayınları, 1. bs., Ankara 1997.
- Uşaklıgil, Halid Ziya, *Saray ve Ötesi Son Hatıralar*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul 1965.
- Ünsal, Behçet, "İstanbul Türbeleri Üzerine Stil Araştırması", *Vakıflar Dergisi*, XVI, Ankara 1982.
- Yavuz, Mehmet, "August Carl Friedrich Jasmund ve Mimari Faaliyetleri", *Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, S. 21, Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Yayınları, Erzurum 2008.
- Yavuz, Yıldırım, "Evkaf Nezareti İnşaat ve Tamirat Heyet-i Fenniyesi İlk Başmimarı Mimar Kemalettin", *Restorasyon*, Ahde Vefa Özel Sayısı:11, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, İstanbul 2015.
- _____, "Mimar Kemalettin Bey (1870-1927)", *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, c. 7, S. 1, Ankara 1981.
- _____, *Mimar Kemalettin ve I. Ulusal Mimarlık Dönemi*, Ankara, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Basım İşliği, 1981.
- Yücel, İhsan - Sema Öner, vd, *Dolmabahçe Sarayı*, 2. bs., Milli Saraylar Yayınları, İstanbul 2008.

Arşiv Kaynakları

- BOA/İ..DUİT / (Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İrade Dosya Usulü) Dosya No:37, Gömlek No:77 Hicri 25 Cemâziyelaahir 1331 tarihli tezkire;
- BOA/DH. MTV (Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dâhiliye Nezareti Muhaberat-ı Umûmiye İdaresi- Mütenevvi Tasnifi) Dosya No:51, Gömlek No:1, Hicri 10 Ramazan 1328 tarihli tezkire.
- BOA/MV (Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Meclis-i Vükela Mazbataları) Dosya No:154, Gömlek No:80 Hicri 20 Recep 1329 tarihli tezkire.
- BOA/ZB. (Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Zabtiye) Dosya No:602, Gömlek No:59, Rumî 26 Nisan 1325 tarihli tezkire.

İnternet Kaynakları

- Atılğan, Arif, *Mimarlara Mektuplarım: Şehzade Ziyaeddin Efendi Köşkü* (Sokullu Köşkü), <http://atilganblog.blogspot.com.tr/2014/04/sehzade-ziyaeddin-efendi-kosku-arif.html?m=1>, Erişim tarihi: 07.09.2017.
- Ayrılıkçeşme Ziyaettin Efendi Köşkü*, <http://www.tas-istanbul.com/portfolio-view/ayrilikcesme-ziyaettin-efendi-kosku/>, Erişim tarihi: 07.09.2017.
- Bebek Camii-Hümayu-u Abad Camii*, <http://www.degisti.com/index.php/archives/11462>, Erişim tarihi: 07.09.2017.
- Beyoğlu Kamer Hatun Camii*, <http://www.tas-istanbul.com/portfolio-view/beyoglu-kamer-hatun-camii/>, Erişim tarihi: 07.09.2017.
- Göztepe Mahallesi Muhtarlığı, “Göztepe’nin Tarihi Okulları”, <https://goztepemahallesi.com/goztepe-mahallesi/goztepenintarihiokullari> (Erişim Tarihi: 12.09.2017).
- Sokollu Konağı*, <http://www.ymgayrimenkul.com/tr/referans-projeler/proje-detay/Proje-Hakkinda/80/50/0>, Erişim tarihi: 07.09.2017.